

KOVÁCS FRUZZSINA

Alice Munro magyarországi recepciója fordításszociológiai szemszögből

Háttér: a szerző és művei

Alice Munro 1950-ben még egyetemistaként publikálta első novelláját a University of Western Ontario *Folio* című irodalmi újságjában.¹ Néhány évvel később már számos irodalmi folyóiratban jelent meg írása, többek közt a *Myfair*, a *Tamarack Review*, valamint Montreal angol nyelvű, elsősorban női közönséget célzó *The Montrealer* című magazinjának hasábjain.² Első novelláskötetét, amellyel a kanadai irodalmi életben debütált, a torontói Ryerson Press adta ki *Dance of the Happy Shades* (Boldog árnyak tánca) címmel 1968-ban, s még ugyanebben az évben Kanada legmagasabb állami elismerésében, a Főkormányzói Díjban részesült érte. Rendszeresen megjelenő írásainak markáns, jellegzetesen egyéni stílusa, sallangoktól mentes nyelvezete, pontos mondatszerkesztése és jellemábrázolása idővel a történetmesélés mesterévé avatta.

Alice Munro számos rangos díjat és kitüntetést vehetett át alkotómunkájáért. Háromszor részesült Főkormányzói Díjban, szintén háromszor nyerte el a Trillium-díjat, kétszer vehette át a rangos Giller Prize-t. 1998-ban az Egyesült Államok Országos Könyvkritikusi Körének díját kapta meg, 2009-ben a Nemzetközi Man Booker-díjat, 2013-ban pedig életművét a Svéd Akadémia irodalmi Nobel-díjjal ismerte el. Művei sorába eddig tizennégy kötet tartozik: *Dance of the Happy Shades* 1968; *Lives of Girls and Women* 1971; *Something I've Been Meaning to Tell You* 1974; *Who Do You Think You Are* (külföldön: *The Beggar Maid*) 1978; *The Moons of Jupiter* 1982; *The Progress of Love* 1986; *Friend of my Youth* 1990; *Open Secrets* 1994; *The Love of a Good Woman* 1998; *Hateship, Friendship, Courtship, Loveship, Marriage* 2001; *Runaway* 2004; *The View from Castle Rock* 2006; *Too Much Happiness* 2009; *Dear Life* 2012.

Művei – a kanadai és az egyesült államokbeli könyvpiacra való megjelenés után – Angliában már az 1970-es években jelen voltak. Köteteit eddig több mint húsz nyelvre fordították, azonban a fordítások a kanadai publikációhoz és egymáshoz képest is igen nagy időbeli eltéréssel jelentek meg. Például az első német fordítás 1983-ban, az első szlovák fordítás 2000-ben, az első cseh kötet 2003-ban került piacra. Szlovéniában az első Munro-kötet 2010-ben, Romániában pedig 2011-ben került az olvasók elé³, ezekben az országokban tehát csak a Booker-díj után fedezték fel Munrot. Bár Magyarországon egy-egy Munro-fordítás már az 1980-as évek második felétől megjelent irodalmi folyóiratokban Czine Erzsébet, Elek Judit

¹ Sadie STEIN, *Alice Munro's First Story. Rediscovered*, The Paris Review, 2012.05.10.

² Robert THACKER, *Alice Munro: Writing Her Lives. A Biography*, Toronto, Ont. McClelland & Stewart, 2005.

³ Forrás: A Central European Association for Canadian Studies 2013-ban végzett statisztikai felmérése. <http://korel.savana-hosting.cz/cecanstud/www/sign/in?backlink=lmznb>

Márta, Szilágyi Mihály, illetve Tárnok Attila fordításában, kötetben először csak 2006-ban jelentek meg Munro novellái a Park Kiadó gondozásában. Alice Munro kötetének recepciója tehát időben, nemzetközi viszonylatban igen eltérő. A magyar recepcióhoz hozzátartozik, hogy az olvasók az eredeti művek létrejöttéhez képest jóval később, akár negyven év elteltével vehették kezükbe a szövegeket. Egyértelmű tehát, hogy a fordításszociológiai szempont különösen hasznos ebben az esetben, hiszen a kulturális átadásban résztvevők – akár intézmények, akár egyéni cselekvők – eltérő hangoltságát, a fordítók eltérő stratégiáinak következményeit, az alkotók szimbolikus tőkéjének hatását, a recepciót befolyásoló pozíciók ágenseinek reakcióit és válaszait ez az elméleti háttér vizsgálja.

Magyar fordításban ez idáig megjelent kötetek címei és fordítói:

A magyar fordítás címe, a kiadás dátuma	Fordító	Az eredeti kötet címe, a kiadás dátuma	A forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg kiadása között eltelt évek száma
<i>Szeret, nem szeret...</i> 2006.	Borbás Mária	<i>Hateship, Friendship, Courtship, Loveship, Marriage</i> 2001.	5
<i>Csend, vétek, szenvedély</i> 2007.	Mesterházi Mónika	<i>Runaway</i> 2004.	3
<i>Egy jóra való nő szerelme</i> 2008.	Mesterházi Mónika	<i>The Love of a Good Woman</i> 1998.	10
<i>Mennyi boldogság!</i> 2011.	Mesterházi Mónika	<i>Too Much Happiness</i> 2009.	2
<i>Asszonyok, lányok élete</i> 2013.	Mesterházi Mónika	<i>Lives of Girls and Women</i> 1971.	42
<i>Drága élet</i> 2014.	Mesterházi Mónika	<i>Dear Life</i> 2012.	2
<i>Boldog árnyak tánca</i> 2015.	Rakovszky Zsuzsa	<i>Dance of the Happy Shades</i> 1968	47
<i>Nyílt titkok</i> 2016.	Rakovszky Zsuzsa	<i>Open Secrets</i> 1994.	22

Elméleti és módszertani megközelítések

Andrew Chesterman a fordítások vizsgálatának négyféle megközelítését különbözteti el.⁴ Az első a szövegközpontú nyelvészeti megközelítés, melynek tárgya a forrásnyelvi szöveg és párhuzamos célnyelvi szöveg, valamint a szövegek közötti kapcsolat. Ez a megközelítés szembe került az 1980-as évek kulturális szemszögével, mely az irodalmi többszerepekben létrejövő kulturális elemek transzferére, a periféria és a középpont közötti hatalmi és etikai kérdésekre fókuszált. Az 1990-es évek kutatóit a fordítás és tolmácsolás folyamatának aspektusai fog-

⁴ Andrew CHESTERMAN, *Bridge concepts in translation sociology* = Michaela WOLF-Alexandra FUKARI (szerk.), *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam [etc.], Benjamins, cop. 2007, 171.

lalkoztatták, alapvetően a kognitív, döntéshozási folyamatokat vizsgálták, és nem a létrejött terméket. A negyedik megközelítés, melyet Chesterman kiemel, az a folyamatközpontú szociológiai szempont, mely lehetőséget ad arra, hogy a fordításvizsgálat rákérdezzen a fordítói szakma társadalmi státuszára, a fordítás társadalomban betöltött szerepére és a folyamat szereplőire. (Chesterman, 2007) A fordítás társadalmi vetületének vizsgálata azonban korántsem új keletű megközelítés. Gideon Toury (1980, 1995) által bevezetett leíró fordítástudományi megközelítés korábban szintén vizsgálta a fordítás kontextusát. Toury kifejezésével élve magát a fordítási eseményt analizálta. „A fordítási eseményt úgy definiálhatjuk, hogy a megbízó fordításmegrendelésével indul és a különböző szinteken lévő szereplők recepciójával zárul. A két végpont között sok közbülső, mind emberi, mind gépi erőforrások interakciójával együtt járó munkafázis található (ld. pl. Mossop 2000, 2001). A szociológiai nézőpont ezért főleg az emberekre és megfigyelhető cselekedeteikre koncentrál. A fordítás társadalmi vetületeit vizsgálták már korábban fordítástudósok (ld. pl. Lefevere 1992; Hermans 1999; Wolf 2002), és szociológusok is (ld. pl. Heilbron és Sapiro, 2002).”⁵ A szerző kiemeli ugyanakkor azt is, hogy bár a fordítások vizsgálatának négyféle megközelítése szétválasztható, azonban vannak köztük átfedések, számos kutatás csupán egy megközelítés alapján nem végezhető el.

A fordításszociológiai szemlélet kialakítására termékenyen hatott Pierre Bourdieu mező-elmélete.⁶ Bourdieu a kulturális termelési mezőt, ezen belül az irodalmi mezőt, egy hatalmas mezőben helyezte el, melyben az egyes pozíciókat elfoglaló ágensek szimbolikus tőkét felhalmozva, a mező normái szerint működnek a társadalmon belül, és interakcióba lépnek egymással azért, hogy érdeküket érvényesítsék.⁷ A fordítás folyamatában elhelyezkedő ágens lehet például a fordító, lektor, szerkesztő, kontrollszerkesztő, főszerkesztő, megbízó (pl. kiadó, mecénás, kulturális rendezvények szervezői, politikusok, a média képviselői, intézmények stb.), kritikus, olvasó stb. A fordításszociológiai kutatás a fordításoknak a társadalomban való működésére kérdez rá. Az alábbiakban megvizsgálom a fordítási eseményben résztvevő, a recepcióra hatást gyakorló ágenseket, akik a folyamat három fázisában: a szöveg létrehozásában, annak terjesztésében és fogadtatásában érintettek.

A szöveg létrehozása

A fordítás létrehozásának tágabb kontextusában az irodalmi többrendszerek működését feltételezhetjük. Az irodalmi művek áramlásának irányát és a fordítások helyét Itamar Even-Zohar a dinamikusán változó irodalmi többrendszerben modellálta.⁸ Even-Zohar szerint a kulturális termékek áramlásának iránya elsősorban a nagy irodalmi rendszerekből a kis irodalmi rendszerek felé tart. Az irodalmi rendszerek perifériáján, a kapcsolódási pontokon a fordítás segítségével történik az átadás, majd az új kulturális elem a befogadó társadalomban irodalmi rendszerének centrális része felé mozdul el, és egyre elfogadottabbá lesz. Az új tar-

⁵ CHESTERMAN *i.m.*, 174. saját fordítás

⁶ Johan HEILBRON-Gisèle SAPIRO, *Outline for a sociology of translation. Current issues and future prospects* = Michaela WOLF-Alexandra FUKARI (szerk.), *Constructing a Sociology of Translation*, 2007, 92.

⁷ Pierre BOURDIEU, *A művészet szabályai az irodalmi mező genezise és struktúrája*, fordította SEREGI Tamás, Budapest, Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, 2013.

⁸ Itamar EVEN-ZOHAR, *Polysystem Theory, Poetics Today*, 1979 I, 1–2:287–310.

talom az adott ország „sajátjává” válik, ahogy befogadják, reflektálnak rá, és felhasználják új kulturális javak létrehozásakor. Pierre Bourdieu a szociológia szemszögéből közelíti meg a világirodalom dinamikáit. Kritizálja Even-Zohar többirodalmi rendszerét, amiből hiányolja az egyes irodalmi rendszerek, valamint azok alkotórészei között működő hatalmi folyamatok figyelembevételét.⁹ Bourdieu szerint a társadalmi térben létrejövő irodalmi mező egyes pozícióiban lévő egyedi cselekvők összjátéka hatalmi érdekek mentén zajlik.

Az 1960-as és 1970-es évek magyar politikai és kulturális légköre nem tette lehetővé, Even-Zohar terminusával élve, hogy Alice Munro markánsan új kulturális termékei a fordítás által bekerüljenek a magyar irodalmi rendszerbe, még a perifériára sem. Bár a legelső Munro-fordításokat már 1985-től kezdve publikálták irodalmi folyóiratok, köztük a *Nagyvilág*, a *Holmi*, a *2000* és a *Jelenkor*, csak a 2006-os év hozta a fordulatot, amikortól a Park Kiadó intézményi szereplőként, Alice Munro köteteinek kiadójaként tűnt fel. Kiadói stratégiája az évek során változott, portfóliójában az ismeretterjesztő művek mellett egyre markánsabban van jelen szépirodalom is, és mára már olyan Nobel-díjas szerzők műveit publikálja, mint Saul Bellow vagy Toni Morrison. Ennek a kiadói stratégiának meghatározó szereplője Tönkö Vera főszerkesztő, aki a magyar nyelven megjelent Munro-kötetek többségének szerkesztője. Bár a kanadai irodalmat publikáló kiadók között megtalálható az Európa Könyvkiadó, az Ulpius-Ház, és a *Jelenkor* is, Alice Munro magyarul kiadott kötetei mind a Park Kiadó gondozásában jelentek meg. A Kanada és Magyarország között fennálló kulturális diplomáciai kapcsolatok egyik szereplője az állami finanszírozású Canada Council, melynek feladata, hogy nemzetközi szinten támogassa fordítások elkészülését. Bár nincs tudomásom arról, hogy Alice Munro köteteinek megjelenését állami támogatás segítette volna, mégis figyelembe veendő, hogy a kanadai kulturális diplomácia kiemelten figyel a kanadai irodalmi művek nemzetközi jelenlétére.

Alice Munro köteteinek három magyar fordítója Borbás Mária, József Attila-díjas műfordító, Mesterházi Mónika számos angol nyelvű klasszikus magyar hangja, József Attila és Artisjus-díjas költő, műfordító, valamint Rakovszky Zsuzsa író, műfordító, aki számos irodalmi és állami díj kitüntette, megtalálható köztük a Kossuth-díj, az Artisjus Irodalmi-díj, és a Príma-díj. Bourdieu szimbolikus tőkének nevezi azt a társadalmi rangot, amivel az alkotók az elismerések birtokában rendelkeznek, mely javak arra hangolják a cselekvőket, hogy az irodalmi mezőben különböző pozíciókat foglaljanak el. Bár mindhárom fordító igen rangos írói és műfordítói elismerésekkel rendelkezik, ennek ellenére Mesterházi Mónika a HVG-nek adott interjújában¹⁰ rámutat arra, hogy a műfordítók helyzete korántsem megbecsült. Gyakran kiszolgáltatott körülmények között kötnek szerződést, honoráriumuk pedig messze nem tükrözi azt a széleskörű kutatómunkát, amely egy-egy fordítás elkészítéséhez szükséges. A magyar irodalmi mező működéséről, bár ez nagyban függ a műfordítók, azaz a szöveg létrehozóinak munkájától, általánosságban mégsem mondható el, hogy benne a műfordítók – Bourdieu szavaival élve –, hatalmi pozícióval rendelkeznek.

⁹ Pierre BOURDIEU, *i. m.* 223.

¹⁰ MÁTRAHÁZI Zsuzsa, *Modern Jane Eyre: Mesterházi Mónika költő a Nobel-díjas Munnóról, műfordításról, megbecsülésről*, *Heti Világgazdaság* 35. évf. 42. sz. 2013. okt. 19., 30–31.

A terjesztést befolyásoló tényezők

Hozzájárul-e az adott irodalmi termék külleme az irodalmi mezőben betöltött funkciójához? Kétségtelenül igen. Bizonyítja ezt az is, hogy a Munro-kötetek kritikussai is többször megemlítik a kötetek címlapját. „A borító alapján azt gondolná az ember, hogy szentimentális történetek” írja Papp Lídia az Élet és Irodalom Ex Libris hasábján. Ezen kívül további öt kritika említi meg a kötet küllemét és kötését. Ruff Borbála a már említett recenziójában a *Szeret, nem szeret...* című kötet 2006-os borítóját szintén megemlíti: „A puhakötésű borító nem éppen a finom igényesség mintája, látványa engem cseppet sem motiválna, hogy leemeljem a könyvesbolt polcáról.” A Park Kiadó Munro-kötetei tükröznek egyfajta arculati folyamatosságot, azonban korántsem egységesek; igaz, a külföldi kiadók Munro-fordításainak borítói is számos szembetűnő különbséget mutatnak. A magyar fordítások borítóit hat különböző grafikus készítette, a nyolc kötet már eddig is több kiadást ért meg, többféle borítóval, többnyire kémenytáblás kiadásban. Kiemelhető azonban az, hogy a forrásnyelvi kiadások borítói általában sötétebb tónusúak, megjelenik rajtuk a kanadai olvasók számára ismerős zord, esetleg havas táj, vagy a borító egy-egy talányos fotórészletet ábrázol, mely mintegy intellektuális párbeszédre invitálja a szemlélődőt. Az olvasók által adott értékelések, bejegyzések¹¹ motívumai között szerepel, hogy a magyar kötetek borítói alapján könnyed olvasmányra számítottak, azonban a belső tartalom sokszor a vizuális elem újraértelmezését tette szükségessé.

A kulturális termékek széleskörű terjesztését a küllemük mellett számos tényező befolyásolja. Ezek közül hármat szeretnék kiemelni: a terjesztésben egyre nagyobb szerepet játszó kulturális rendezvényeket, az alkotóhoz kapcsolódó szimbolikus tőke szerepét, valamint a novellák egyéb megjelenési formáit.

Kanada 2007-ben a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál díszvendége volt. Azzal, hogy a kanadai irodalom egy elismert fórumon mutatkozott be a magyar közönség előtt, a magyar irodalmi mezőben egy magas presztízzsel járó pozíciót foglalt el. Az esemény állami támogatást, kulturális diplomáciai együttműködést jelentett, melyben részt vett a könyvpiac minden érintett résztvevője. A kulturális termékek terjesztésében további meghatározó tényező az alkotóhoz kapcsolódó szimbolikus tőke. Bár Alice Munro számos nemzetközi elismeréssel, díjjal rendelkezik, mégis az író nő irodalmi Nobel-díja volt az, amely a részben állami támogatású *BookNet Canada* és a *Nielsen Book* tíz országban végzett felmérése szerint a nemzetközi könyvterjesztésben a legnagyobb hatást mutatja a Munro-kötetek eladásában.¹² A Nobel-díj kihirdetésének napján, 2013. október 10-én a magyar médiaorgánumok is hírt adtak a Svéd Akadémia döntéséről, valamint az ezt követő hetekben, hónapban a Nobel-díj kapcsán rádiós interjúk, kulturális események, irodalmi beszélgetések, filmvetítések foglalkoztak a Munro-életművel. A kötetek borítói megkülönböztető címkét kaptak, mely felhívta a figyelmet az irodalmi elismerésre, és amely által kiemelt helyre kerültek a könyvesboltok kínálatában. Az irodalmi beszélgetések sorából az Írók Boltjának 2013. december 4-i rendezvényét emelem ki, melyen az irodalmi mező három részvevője működött együtt, az irodalmi Nobel-díjat követően Munro műveiről és a fordítás kihívásairól beszélgetett Tönkö Vera főszerkesztő, Mes-

¹¹ <https://moly.hu/alkotok/alice-munro/konyvek> [letöltve: 2017. augusztus 31.]

¹² BookNet Canada, 2013.12. https://static1.squarespace.com/static/550334cbe4b0e08b6885e88f/55a3f2b1e4b0d44eb7d70455/55a3f2b4e4b0d44eb7d70e15/1386604328463/BNC_Alice_Munro_Nobel_Study.pdf [letöltve: 2017. augusztus 31.]

terházi Mónika műfordító és Orosz Ildikó újságíró. Alice Munro novellái elsősorban a nyomtatásban kiadott kötetekből ismertek, azonban más formátum is hordozza az irodalmi tartalmat. 2006-ban Munro *Oda-vissza* című novellájából filmadaptáció készült *Egyre távolabb* címmel, Sarah Polley rendezésében. 2016-ban pedig Pedro Almodóvar rendezett spanyol nyelvű filmet Munro három története, az *Esély*, a *Hamarosan*, és a *Csend* című novellák alapján. A filmet Magyarországon 2017 májusában mutatták be. Végül szeretném megemlíteni a Kossuth Kiadói Csoport által kiadott *Anyám álma* című hangoskönyvet, mely válogatás Alice Munro novelláiból, s ezek a válogatott novellák Mesterházi Mónika fordításában, Für Anikó előadásában hallhatók. A hangoskönyv azon olvasókat éri el, akik az olvasásban akadályoztatva vannak, így tehát a piac szélesebb szegmense felé nyit. Bár nehéz a filmadaptációk és a hangoskönyv Munro-recepcióra vonatkozó hatását mérni, a rendezői és színészi munka méltatása mellett a kritikusok gyakran megemlítik a film alapjául szolgáló történetek Nobel-díjas íróját, összekapcsolva ezzel az adott alkotást Alice Munro által birtokolt szimbolikus tőkével.¹³

A fordítások recepciója

Chesterman rámutat, hogy a fordításokra a társadalom valamilyen formában reagál, a fordítások egyéni szinten mentális vagy érzelmi *reakciót* válthatnak ki az olvasókból, akik arra a viselkedés szintjén is megnyilvánuló *választ* adhatnak. „De még ha az emberek nincsenek is tudatában annak, hogy egy szöveg fordítás, akkor is reagálnak magára a szövegre, és ezek a reagálások (*reactions*) is lényegesek a fordításkutatás számára.” jegyzi meg Chesterma.¹⁴ A válaszok (*responses*) összessége adja a visszacsatolást (*feedback*), melyet a fordítások, illetve bármely szöveg esetében vizsgálhatunk. „A fordítás kulturális szinten megjelenő hatásainak leírása kapcsán beszélhetünk a *fordítás következményeiről*. [...] A fordítás következményeire lehet példa egy irodalmi mű kanonizációja, változás a célnyelv evolúciójában, változás a normák és a gyakorlat terén, változás a kulturális sztereotípiák megítélésében.”¹⁵

A fordítás recepcióját ezért háromféle olvasói szemszögből adott *válaszok* alapján vizsgálom. Szövegtipológiai szempontból elkülönítem az irodalmi folyóiratok szövegeit, a szakember–szakember közti kommunikációt, a szakember–általános olvasó közti kommunikációt, illetve megkülönböztetem az olvasók informális fórumait, véleménynyilvánítását.

Az irodalom szakértői közötti kommunikáció terei vizsgálatomban a *Korunk*, az *Élet és Irodalom*, *Műút*, *Látó*, *Holmi*, *Jelenkor*, *Árgus*, *Nagyvilág* és a *Szépirodalmi Figyelő*. Az általános olvasóközönséget célzó cikkek forrása a *Magyar Napló*, a *168 óra*, a *Magyar Nemzet*, a *HVG*, a *Magyar Narancs*, a *Népszabadság*, valamint a *Litera.hu*. Az olvasók közti informális kommunikáció fóruma a www.moly.hu. Vizsgálatomban 40 kritikai írást és 170 fórumbejegyzést elemeztem abból a szempontból, hogy az adott *válasz* Munro irodalmi Nobel-díjához kapcsolódóan jelent-e meg, valamint azt, hogy reflektál-e az irodalmi mező cselekvőire, a fordítás tevékenységére és a fordítóra.

Talán nem meglepő, hogy Alice Munro életművével kapcsolatos, általános olvasóközönségnek szánt cikkek 84%-a 2013 októbere után jelent meg a vizsgált média felületein. Ezek

¹³ Pierre BOURDIEU, *i. m.*, 253.

¹⁴ CHESTERMAN, *i. m.*, 179. saját fordítás

¹⁵ CHESTERMAN, *i. m.*, 180. saját fordítás

nek a híradásoknak 75%-a, azaz 12 cikk, 2013. október 10-e és 2014. február 28-a között, az irodalmi Nobel-díjhoz kapcsolódva jelent meg. Az irodalmi szakfolyóiratok ebben az időszakban 7 publikációt közöltek, mely a szakmai közönségnek szánt cikkek 33%-a, tehát a szakmai kommunikáció felületein időben sokkal elosztottabb a recepció, inkább a publikált kötetekre reagál, és csak részben köthető az irodalmi Nobel-díjhoz. Az, hogy az általános olvasóközönséget célzó média 2013 októbere után néhány hónap alatt felfigyel Munróra, magyarázható szemszögünkből azzal, hogy a nemzetközi irodalmi mezőben presztízzsel, hatalmi pozícióval bíró Nobel-díj szimbolikus tőkéjéhez viszonylag rövid idő alatt kapcsolódni szeretnének a kulturális mező ágensei¹⁶.

A vizsgált irodalmi szakfolyóiratokban megjelent Munróval kapcsolatos 21 cikk közel felét (48%-át) az *Élet és Irodalom* publikálta, ahol 2007-től, tehát a magyar fordítások kiadásától kezdve, rendszeresen jelennek meg recenziók Munro-kötetéről. A *Csend, vétkes, szenvedély* című kötet Mesterházi Mónika fordításában, mely a magyar fordítások között a második, már 2007-ben elismerő kritikát kapott, s ezt az irodalmi mező elismert szakfolyóirata adta közre (ÉS, 2007. 24. és 26. sz.). A szintén 2007-ben megjelent általános olvasóközönségnek szánt cikkek közül Orosz Ildikó Magyar Narancsban megjelent írását érdemes kiemelni. A publikáció egyrészt hírt ad a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál kiemelt vendégéről, Kanadáról, és a Nobel-várományos Munro addig magyarul megjelent két kötetéről, másrészt megkülönbözteti a fordítók, Borbás Mária és Mesterházi Mónika munkáját. Borbás Mária munkáját „korrekt” fordításnak tartja, míg Mesterházi Mónikára úgy utal, mint Munro „magyar hangja”, „...pontos, az eredetihez híven dísztelen mondatok Mesterházi Mónika munkáját dicsérik”¹⁷.

A fordítók egyéni hangjának különbségére mutat rá Ruff Borbála cikke is az *Élet és Irodalom* 2014. február 28-i számában, melyben Munro négy kötetét recenzálja. Többek között felhívja az olvasók figyelmét a két fordítás közti stílusbeli különbségekre. „A kötet fordítása során érzésem szerint Borbás Mária nem találta meg azt, amit később Mesterházi Mónika ösztönösen fedezett fel, és a Munro-szövegek legértékesebb tulajdonságává nemesített.” Bár Ruff nem tudja nevén nevezni a Munro-szövegek „legértékesebb tulajdonságát”, mely az egyik fordításban észlelhető, a másikban nem, kiemeli Munro választékos, kristálytisztá stílusát és egy olyan ösztönös fordítói attitűdöt, mely ezen tulajdonságokat megteremti a célnyelven is. Ez a Munro-recepcióban megjelenő, a fordításokra adott *válasz* itt a három eltérő fordítói habitusra utal. Borbás Mária domesztikáló, honosító stratégiákat használ¹⁸, Mesterházi Mónika a kanadai realitásokat és a forrásnyelvi szöveg tömör, sallangoktól mentes stílusát kívánja lehető legpontosabban visszaadni, Rakovszky Zsuzsa a szövegkoherencia megteremtését, a gördülékeny szövegformálást helyezi előtérbe. Munro recepciója ugyan csekély mértékben (5%-ban), de reflektál arra, hogy a kötetek fordítását az irodalmi mező több ágense végezte, és rámutat habitusbeli különbségekre.

¹⁶ Gisèle SAPIRO, *Translation and Symbolic Capital in the Era of Globalization: French Literature in the United States*, Cultural Sociology, Vol. 9(3), 2015, 320–346.

¹⁷ OROSZ Ildikó: Fátumot elégiával, *Magyar Narancs* 19. évf. 22. sz. 2007. máj. 31. melléklet VIII–IX.

¹⁸ BÁNHEGYI Máttyás: Fordítási etológiai és fordítói stratégiák egy kanadai irodalmi mű magyar fordításában (Translation Shifts and Translation Strategies in the Hungarian Translation of a Canadian Short Story), in Károly Krisztina – Fóris Ágota (szerk.): *A fordítás titkos ösvényein, Doktori kutatások Klauy Kinga tiszteletére II.*, 2015. 113–131.

A nyomtatott és elektronikus média felületein megjelent, Munro kötetekhez kapcsolódó s itt vizsgált cikkek többsége, 63%-a foglalkozik, legalább említés szintjén, a kötet fordítójával. A kritikusok többnyire olyan kifejezésekkel jellemzik a szöveget, mint „kiváló fordítás”, „érzékeny fordítása méltó az angol szöveghez”, „remek fordítás”, „tisztá, szöveghű fordítás”, „remekül megküzd vele”, „kiválóan adja vissza”, „sokkal sikerültebb munka”, „érzékeny tolmácsolásában”, egy esetben „félfordítás”, és szintén egy esetben használt kifejezés „nem passzol Munro stílusához”. A vizsgált cikkek öt alkalommal tesznek kritikai megjegyzést a fordításra, kettő kanadai reáliák magyar fordítására, egy tulajdonnév fordításra vonatkozik, egy stílusbeli különbségre mutat rá, és szintén egy értelmezési szempontból vet fel más megformálást. A fordításszociológiai vizsgálat szempontjából fontos adat, hogy a fordítások publikálásával szinte egyidejűleg reagáltak az irodalmi mező cselekvői a megjelenő új termékekre szakfolyóiratok tanulmányaival, általános cikkekkkel és fordítói kommentárral. Ezek a *válaszok* Venuti kifejezésével élve „láthatóvá” teszik a fordítót¹⁹.

Munro magyarországi recepciójához szorosan hozzátartozik a fordításról és a fordítóról való diskurzus. A vizsgált cikkek között szerepel négy interjú, valamint egy fordítói kommentár, melyet 2007-ben publikált a Holmi irodalmi folyóirat Mesterházi Mónika fordításához kapcsolódóan. Az interjúkból három a fordítókkal – ebből kettő Mesterházi Mónikával és egy Rakovszky Zsuzsával –, egy pedig Tönkö Vera főszerkesztővel készült. Az interjúk mindegyike az általános olvasóközönség számára írt cikkek között jelent meg, publikálói a *Heti Világgazdaság*, a *Magyar Narancs* és a *Litera.hu* portál. Mesterházi Mónika válaszaiban témaként jelenik meg a kanadai reáliák és a nyelvi játékok fordításának nehézsége, a kutatómunka fontossága, és Munro szövegeinek stíluseselemei, emellett kiemeli a fordítás folyamatában részt vevő ágensok, lektorok, olvasószerkesztők – sokszor el nem ismert – munkáját. A fordító munkájához kötődő, Rakovszky Zsuzsa által említett témák: a szleng használata a célnyelvi szövegben, egységesség a korábbi fordítók munkájával, valamint a rövidpróza műfajának sajátosságai. A Tönkö Verával, a Park Kiadó főszerkesztőjével készült interjú betekintést enged az irodalmi mező cselekvőinek összjátékába. A főszerkesztő beszámolójából kiderül, hogy a Kiadó vezetőjének, Rochlitz Andrásnak egy kanadai barátja hívta fel figyelmét Munro 2001-ben kiadott kötetére, melyet magyarul *Szeret, nem szeret...* címmel jelentetett meg a Park Kiadó 2006-ban. Az interjúban elhangzik az is, hogy az írónővel az ügynökségén keresztül tartják a kapcsolatot. A fentiekben Bourdieu által definiált cselekvőkkel készült interjúkból kiderül, hogy az irodalmi mező ágensei nemcsak hatalmi pozícióik szerint versengenek, hanem közös célok érdekében együttműködésük is jellemző.

Szeretnék végül kitérni az irodalmi mezőben szintén jelenlévő olvasóra, akinek az olvasott irodalmi művel kapcsolatban, így a fordításokkal kapcsolatban is számos *válaszadási* lehetősége van. Az informális olvasói válaszok egyik meghatározó közösségi tere Magyarországon a www.moly.hu internetes fórum. A könyves közösségi fórumon a Munro-kötetekre vonatkozó, vizsgált 170 bejegyzés az eddig megjelent nyolc kötetre reflektál, a bejegyzések száma ugyan kötetenként változó. Bár a bejegyzések száma és a közösségi portál működésének természete miatt nem beszélhetünk reprezentatív olvasói véleményfelmérésről (pl. a legutóbb megjelent *Nyílt titkok* című könyv eddig két bejegyzést kapott), vizsgálható ugyanak-

¹⁹ Lawrence VENUTI, *The Translator's Invisibility. A History of Translation*, London, New York, Routledge, 2009.

kor az, hogy a 2008 decembere és 2017 augusztusa közötti bejegyzésekben bármely olvasó reagál-e az irodalmi mező cselekvőire, dinamikáira Munro kötetivel kapcsolatban.

A közösségi felület 2008-ban indult el, jelenleg 207.577 tagja van. Tóth Máté 2011-ben készült kutatása²⁰ a Moly.hu és egy norvég olvasói portál, a Boekelskere.no vonatkozásában vizsgálta a web 2.0 környezetben létrejövő virtuális könyves közösségi oldalak látogatóinak összetételét, a közösségi részvétel attitűdjeit, és az olvasók ízlésvilágának változatosságát, valamint az olvasók motivációját. Tóth kérdőíves kutatása rámutat, hogy „a Moly.hu használóinak többsége (83,5%-a) nő, az életkort tekintve pedig jellemzően fiatal. A női átlagéletkor 27,5, a férfi 27 év volt, az átlag 27,4. [ ] A válaszadóink többsége az életkorának megfelelő legmagasabban kvalifikált réteghez tartozik. [ ] ...többsége diplomás vagy egyetemista.”²¹ Tóth rámutat, hogy „egy viszonylag homogén réteg használja a virtuális könyves közösségi oldalakat, így nincs lehetőség arra, hogy nagyon különböző társadalmi, etnikai háttérű emberek ütköztessék véleményüket, folytassanak eszmecserét ebben a közegben.”²² Hozzáteszi, hogy bár a Moly.hu felhasználóinak egyes társadalmi rétegekhez való tartozásában nincs nagy különbség, ugyanakkor a felhasználók ízlésvilágában igen nagy változatosság tapasztalható, ezért a véleménynyilvánításnak és a párbeszédnek van funkciója a közösségi oldal felületén.

Alice Munro novelláira adott olvasói *válaszok* a Moly.hu oldalán valóban nagyon széles ízlésvilágot tükröznek, ezáltal a megjegyzések igen szubjektívek, ugyanakkor jellemző, hogy az olvasók legtöbbször az olvasási élményt követően rövid időn belül véleményezik a művet. A tetszésnyilvánítás mellett, az olvasói válaszok mintáiban megjelenik a borítóra, az irodalmi Nobel-díjra, a cím fordítására, és a fordítóra vonatkozó megjegyzések. A *Csend, vétekek, szenvedély* című kötet bejegyzései között kiemelkedő azon megjegyzéseknek a száma, melyek a küllemre, a borítóra vonatkoznak. Pl. „Ha csak a borítót, meg a címet látom, a könyvet soha el nem olvasom...” (langimari, 2013. november 19.). Az irodalmi Nobel-díj hét kötethez, tehát majdnem minden Munro-műhöz kapcsolódó véleményfolyamban megtalálható témaként, vagy magát a díj jogosságát vitatva, vagy úgy, hogy az olvasók a Nobelpre mint minőségjelző címkére utalnak. A *Drága élet* című kötetrel kapcsolatban írja egy olvasó, hogy „Munronál a Nobel-díjat is kicsit garanciának gondoltam.” (renta, 2014. december 21.) A fordítói munkát csekély számú bejegyzés, csupán három kötetre vonatkozóan öt olvasó említi meg (3%). Egy közülük elismerően ír a fordításról, a többi négy bejegyzés hibás fordítást vélelmez és kapcsolja azt negatív olvasói élményhez, ugyanakkor a fordítási hibára nem ad példát.

Bár a Moly.hu portálon megjelenő vélemények a tetszésnyilvánítás széles spektrumát ölelik fel, maga a közösségi véleményformálás lehetősége fontos tulajdonsága a magyar irodalmi mezőnek. Az egyes bejegyzések alatt létrejövő véleményfolyam azt mutatja, hogy az olvasók aktívan reagálnak az általuk olvasott művekre, a regisztrált tagok véleményére, a fórumon megjelenő információkra, ugyanakkor a fenti adatok alapján legtöbbször nem tudatosul a válaszadóknak, hogy fordítást olvastak, *válaszukban* többnyire nem jelenik meg témaként a fordítás vagy a fordító.

---

²⁰ TÓTH Máté, *A Moly.hu mint virtuális találkozóhely*, Tudományos és műszaki tájékoztatás, Könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat, 58. évf. 8. sz. 2011.

²¹ Uo.

²² Uo.

A fordítás következményei

Chesterman terminológiájának megfelelően nemcsak a fordításra adott *reagálásról* és *válaszról*, illetve *visszacsatolásról* beszélhetünk, hanem a fordítás *következményéről* is, mely vizsgálható módon jelen van a társadalomban. A tanulmányomban szereplő 40 publikáció és 170 fórumbejegyzés tematikus vizsgálata arra enged következtetni, hogy a magyar irodalmi rendszerbe az elmúlt tíz év során fordítás által bekerülő Alice Munro-novellákkal kapcsolatban már beszélhetünk következményekről is. A kötetek megjelenésének első szembetűnő következménye talán az, hogy az irodalmi mező ágensei egyre kevésbé tekintenek a novella műfajára a regényhez vezető kispóráként.²³ Alice Munro az irodalmi Nobel-díjjal kapcsolatban adott egyik nyilatkozatában ezt mondja „őszintén remélem, hogy ez ráébreszti az embereket arra, hogy a novella egy fontos művészet és nem pusztán valami, amivel eljátszadozik az ember addig, amíg regényt ír.”²⁴ A megjelenő kötetek egy hiányra is felhívják a figyelmet, ugyanis felmerül a kérdés, vajon a magyar olvasók számára miért ismeretlen még számos kanadai író, mint például Robertson Davies vagy Mordecai Richler?²⁵ Munro fordítói szintén beszámolnak hatásról, bár ez a hatás közvetlenül nem nyomon követhető. Rakovszky Zsuzsa a Litera.hu portálon G. István Lászlónak adott interjújában elmondja: „Éppen egyik regénybe készültem belevágni, de sok mindenféle téma járt a fejemben, amelyeket nem lehetett belegyömöszölni egyetlen történetbe, és akkor került a kezembe az első Munro-kötet, és vele együtt jött a megvilágosodás: hát hiszen novellát is lehet írni. Hogy hatott-e rám, azt nem tudom, általában nehéz megmondani, mi hat az emberre.”²⁶ Tönkő Vera főszerkesztő a Litera.hu portálnak 2013-ban adott interjút azzal zárja, hogy az író irodalmi elismerését a kiadó egy újabb kötet, a *Drága élet* című kötet megjelentetésével, azaz egy újabb fordítás piacra bocsátásával ünnepli. Végül következménynek tekinthető az is, hogy a Munro-kötetek kapcsán megjelenő, a fordítókat megszólaltató interjúk részét képezik a fordításról szóló diskurzusnak, és formálják azt a képet, mely a társadalomban a fordítókról eddig kialakult.

A vizsgált recepció alapján elmondhatjuk, hogy a Munro-életmű a magyar nyelvű fordítások segítségével az irodalmi folyóiratokban való publikációtól a kötetben való megjelenésig, a magyar irodalmi rendszer perifériájáról centrális irányba mozdult, egyre ismertebbé vált, az irodalmi mező cselekvőit versengésre, együttműködésre és a megjelent művekre adott *válaszra* indította. Látható, hogy a fordítások következményei a Munro-kötetek esetében 2013-tól nagy mértékben összefüggnek az író által felhalmozott szimbolikus tőkével. Az irodalmi mezőben a Nobel-díj hatása meghatározó, de a Munro-életmű tekintetében a magyar irodalmi mező ágenseinek viszonyulásaiban és válaszaiban nem kizárólagos.

²³ BÁN Zsófia: Alice Munro, Nobel-díj, 2013, *Élet és Irodalom*, 57. évf. 42. sz. 2013. okt. 18., 5.; PAPP Sándor Zsigmond: Anya, te nyertél! A kanadai író, Alice Munro kapta a legrangosabb irodalmi díjat, *Népszabadság*, 71. évf. 238. sz. 2013. okt. 11., 15.; PAPP Lídia: Ex libris. Alice Munro: *Drága élet, Élet és Irodalom*, 59. évf. 7. sz. 2015. febr. 13., 19.

²⁴ Alice Munro az Irodalmi Nobel-díjas, *Litera.hu*, 2013. október 10. <http://www.litera.hu/hirek/az-irodalmi-nobel-dijas> [letöltve: 2017. augusztus 31].

²⁵ M. NAGY Miklós: Félrevezetve: Alice Munro prózájáról, *Jelenkor*, 53. évf. 9. sz. 2010. szept., 1035–1039.

²⁶ G. ISTVÁN László: Éppen a bölcsessége miatt – Rakovszky Zsuzsa Alice Munróról, *Litera.hu*, 2014. október 9. <http://www.litera.hu/hirek/eppen-a-bolcsessege-miatt-rakovszky-zsuzsa-alice-munrorol> [letöltve: 2017. augusztus 31].